

УДОСКОНАЛЕННЯ АКТИВНОГО СЛОВНИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

У статті висвітлено філософські, психологічні, філологічні та педагогічні підходи до розуміння ролі активного словника професійної лексики й комунікативності як складників професіоналізму педагога; обґрунтовано важливість формування комунікативно-творчої індивідуальності майбутнього викладача в процесі професійної підготовки; підкреслено необхідність стимулювання мовленнєвої практики в контексті формування педагогічних цінностей.

Ключові слова: активний словник, діалогічне мовлення, комунікативно-творча індивідуальність, майбутній викладач, монологічне мовлення, професійна підготовка, професіоналізм, семантичний словник професійної лексики, фахова термінологія.

Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на сучасній стадії розвитку України зумовлюють перегляд концепції підготовки майбутніх викладачів вищих навчальних закладів в умовах магістратури, висувають нові вимоги до рівня сформованості в них професійних і педагогічних цінностей.

В умовах інтеграції України в європейський освітній простір зростає роль творчої та комунікабельної особистості викладача, ефективність роботи якого залежить від професіоналізму й системи цінностей педагога, від його рівня володіння професійною лексикою.

Мета статті – висвітлення філософських, психологічних, філологічних і педагогічних підходів до розуміння ролі активного словника професійної лексики й комунікативності як складників професіоналізму педагога та визначення особливостей формування активного словника професійної лексики майбутніх викладачів.

Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах досліджували багато вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Д. Белухін, В. Березін, В. Болотов, А. Віндюк, Є. Захаріна, Є. Климов, В. Кукушкін, В. Лозова, Л. Світич, Л. Сущенко, В. Серіков, І. Тимченко, В. Фатиміна, Ю. Шаповал, В. Шкляр та ін.

Проблему розвитку комунікативних здібностей і професійного спілкування студентів певною мірою відображено в працях С. Амеліної, М. Бахтіна, В. Беркова, Л. Введенської, Н. Волкової, Б. Гаймакової, Л. Губерського, О. Зарецької, В. Костюка, С. Кулагіної, Л. Лазарева, Т. Матвеевої, Г. Мельник, А. Мудрика, Л. Паламар, А. Панфілової, М. Пентилюк, Л. Петровської, Г. Почепцова, А. Ривіна, С. Рубінштейна, Г. Сагач, Л. Супрун, Н. Тоцької, О. Щербакової та ін.

Педагогічні цінності склалися історично в процесі розвитку суспільства, системи освіти й сфокусовані в науковій думці у вигляді теорій, кон-

цепцій, ідей. Під час навчання в магістратурі майбутній викладач, оволодіваючи педагогічними та професійними цінностями, усвідомлює їх і перетворює з потенційних на актуальні, що стає показником його особистісно-професійного розвитку, ознакою професійно-педагогічної культури.

Виходячи з наукових поглядів В. Сластьоніна, можна виокремити кілька групи педагогічних цінностей, серед яких ті, що:

- пов’язані з усвідомленням особистістю своїх професійних функцій та соціальної ролі;
- задовольняють потреби в спілкуванні;
- орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності;
- дають змогу здійснювати самореалізацію;
- дають змогу задовольняти прагматичні потреби [8].

Надзвичайно важливими цінностями педагога є комунікативні – цінності, що не лише задовольняють потреби в спілкуванні під час навчально-виховного у ВНЗ, а й безпосередньо впливають на формування індивідуального словника професійної лексики кожного студента. А сформувати творчо-комунікативну індивідуальність майбутнього фахівця здатний лише той викладач, який сам є мовною особистістю, який постійно самовдосконалюється, збагачуючи активний словник свого професійного спілкування.

Професійне спілкування в підготовці майбутніх викладачів відіграє важливу роль і є частиною професіоналізму. Відповідно до комунікативних вимог до фахівців цієї галузі та принципів сучасної вищої освіти студенти повинні формувати активний словник професійної лексики та при цьому вдосконалювати екстралінгвістичні засоби мовлення (дикцію, темп, тембр, тон тощо).

Наразі найвищим рівнем формування мовної особистості й виявом культури спілкування вчені вважають “рівень володіння фаховою метамовою (терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення)” [6, с. 2].

На думку Н. Тоцької, для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування майбутні фахівці повинні мати певний активний лексичний запас із фахової термінології [10, с. 62].

Як підтверджує досвід, майбутні викладачі знають загальні мовні норми, але недосконало володіють активним словником професійного спілкування. Звичайно, під час вивчення спеціальних дисциплін відбувається ознайомлення не тільки з особливостями майбутнього фаху, а й частково з його мовленнєвим забезпеченням. Цьому сприяє читання підручників, статей з фахової періодики, прослуховування лекцій, підготовка до практичних занять, самостійна робота студентів.

Розуміння науково-навчального тексту розпочинається з оволодіння термінологічною лексикою, яка організовує мовну структуру наукового тексту, несе в собі основу повідомлення, значною мірою впливає на формування інформаційної основи висловлювання, сприяє усвідомленому засвоєнню фахових дисциплін та підвищує ефективність спілкування в пода-

льшій професійній діяльності, яка вимагає застосування української мови у виробничій сфері [1].

Активний словниковий запас є базовим у будь-якій сфері спілкування, відповідно, першорядна роль належить словам та поняттям. Активний словник – це слова, якими користуються для вираження своїх думок; слова, якими володіють та часто використовують у мовленні [2, с. 34–35].

Значення слова завжди має співвідноситися з поняттям як категорією мислення, що виникає внаслідок відображення та узагальнення у свідомості людини істотних ознак і властивостей предмета, являє собою сукупність людських знань про предмет. Поняття – це 1) найвища форма мислення, що відображає найбільш суттєве в об'єктах, зв'язках і відносинах; 2) форма раціонального пізнання, психічне явище, властиве тільки людині як елемент мислення й елементарна форма існування думки: відображення суттєвого у феномені, закріплене словом; 3) слово або фраза, що символізують уявлення або явище [9].

Таким чином, слово – не умовне звукове позначення предмета, а мовний знак, що виникає внаслідок пізнання людиною ознак, властивостей предмета. Здатність слова називати поняття дає можливість у процесі спілкування користуватися порівняно невеликим запасом слів. Усвідомлення нерозривного зв'язку слова й поняття – це запорука успішного глибокого оволодіння мовою свого фаху, вміння точно висловлювати думки, добираючи для цього відповідну лексику. Відповідно, поняттєвість як основна ознака наукового професійного спілкування закріплюється та виражається в словах-термінах.

Збагачення активного словника – це засвоєння нових, раніше не відомих і не вживаних у мовленні слів, а також нових значень тих слів, які вже були в їхньому словниковому запасі [5, с. 301].

Активній лексиці притаманна розвинута система властивих словам значень і відтінків, що забезпечує виконання найважливішої мовної функції – комунікативної, і, як правило, ці слова є стилістично нейтральними, тобто вживаними в більшості стилів мовлення. Ця частина лексики зрозуміла всім носіям мови, не має відтінків застарілості чи маловживаності або незвичної новизни.

Відомо, що робота над вивченням лексики спрямована на збагачення активного словника, розвиток зв'язного мовлення, вироблення навичок свідомого оволодіння новими словами, уточнення значення та сфери вживання слів і понять. Вивчення нових понять полягає в:

а) збагаченні словника, тобто засвоєнні нових слів чи нових значень відомих слів;

б) уточненні словника, тобто введенні окремих слів у контекст, зіставленні близьких або протилежних за значенням слів, засвоєнні багатозначних та емоційно забарвлених слів;

в) активізації словника, тобто перенесенні якомога більшої кількості слів пасивного словника (студент знає значення слова, але рідко або й зовсім не користується ними) в активний;

г) усуненні нелітературних слів: діалектизмів, жаргонізмів, просторічних і знижених слів [3, с. 134].

Тому окремим аспектом, який простежується впродовж усього навчання майбутніх викладачів, є формування словника активної лексики. Як зазначалося вище, перш за все, поповнення активного словника студентів повинно відбуватися на лекціях під час засвоєння знань, на практичних заняттях та під час самостійного засвоєння теоретичного матеріалу.

На практичних заняттях з дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” ряд завдань потрібно спрямувати на збагачення активного словника, покращення усного спілкування й мовлення студентів, які в кінці заняття слід аналізувати, обговорювати та оцінювати.

Володіння активним словником асоціюється зі знанням загально-вживаних слів, тоді як володіння професійним спілкуванням – зі знанням професійної термінології та лексики й володінням лексичними навичками, які саме й забезпечують функціонування професійного спілкування майбутніх фахівців.

Студентам необхідно володіти специфікою фахової термінології, що визначається, насамперед, великою кількістю термінів, які активно обслуговують сферу професійно-виробничої діяльності майбутніх викладачів. Іншу частину становить загальнонаукова термінологія та загально-вживані лексеми. Варто зауважити, що термінологічна лексика має особливе значення для науково-виробничої комунікації, вона сприяє її інтелектуалізації, полегшує процес засвоєння знань і реалізації їх у майбутній фаховій діяльності, поглиблює фахові та творчі знання студентів, що слугують активному самостійному використанню професійної лексики згідно з виробничою ситуацією.

Відповідно до вищезазначеного рівень засвоєння професійної лексики та термінології студентів має значно підвищитися за таких умов:

- 1) урахування комунікативних потреб фахового спрямування в майбутніх викладачів під час підбору термінів для активного засвоєння;
- 2) відбору таких методів та прийомів навчання, які сприятимуть збагаченню активного словникового запасу студентів фаховими термінами;
- 3) створення системи вправ, спрямованої на поетапне, свідоме та глибоке засвоєння студентами галузевих термінологічних одиниць;
- 4) забезпечення навчання наукової термінології відповідними методичними напрацюваннями (укладання словника-мінімуму найуживаніших термінів, добір дидактичного матеріалу фахового спрямування тощо).

Поняття “термін” – це слово або усталене словосполучення, що чітко й однозначно позначає наукове чи спеціальне поняття [4, с. 63]. Терміни поділяються на загально-вживані та вузькоспеціальні.

Слід зазначити, що сучасна термінологія формується на базі словникового фонду рідної та іноземних мов з урахуванням усталених мовних традицій. Однією з важливих її особливостей є зрозумілість і зручність для вивчення та використання фахівцями й аматорами цієї галузі.

Тому для формування активної професійної лексики студентам необхідно укласти професійний словник, який суттєво збільшить словниковий запас майбутніх фахівців та стане важливим підґрунтям у професійному спілкуванні. Процес складання професійного словника повинен відбуватися на заняттях і під час самостійної роботи – при цьому студенти повинні звертатися до тлумачних словників, довідників, навчальної фахової літератури, професійних журналів, наукових статей, відповідних інтернет-сторінок тощо. До свого професійного словника студенти повинні включати терміни й термінологічні сполуки, скорочення слів та аббревіатури, що сприятимуть поповненню лексичного запасу й розвиватимуть у майбутніх фахівців навички професійного спілкування.

Завдання практичного оволодіння професійною лексикою потребує пошуку шляхів удосконалення як методики вироблення мовленнєвих умінь, так і приділення великої уваги організації мовного матеріалу. У методичній літературі висвітлено низку питань, пов'язаних з роботою над лексикою. Однак, існують і певні проблеми у формуванні лексичних навичок, необхідних для спілкування. Студенти не можуть часто на належному рівні під час спілкування варіювати професійною лексикою, тому їх висловлювання в мовному розумінні дуже часто буває бідним.

Однак, зважаючи на те, що лексика як один з основних виражальних засобів при спілкуванні є неосязною для вивчення та нормалізації в різних аспектах, ми пропонуємо для активного засвоєння тільки ті слова й лише в тих словосполученнях, використовуючи які майбутні фахівці зазнають найбільших труднощів, і які є часто вживаними в професійній діяльності викладачів.

Збагачення словникового запасу майбутніх фахівців, особливо фаховою термінологією та лексикою, пов'язане не тільки з його кількісним збільшенням, а й з якісними змінами, що полягає в розширенні обсягу понять, уточненні значень слів, ознайомленні з новими значеннями вже відомих слів. Тому під час організації роботи над професійним словником студентів потрібно керуватися такими положеннями:

1. Робота над словниковим запасом має важливе навчально-виховне значення для формування особистості майбутнього фахівця, для оволодіння навичками, необхідними для подальшої професійної діяльності.

2. Змістом словникової роботи є пояснення нових, не зрозумілих студентам слів, аналіз і уточнення значень уже відомих їм слів, ознайомлення майбутніх фахівців з лексичним багатством професійної мови та її стилістичними можливостями.

3. Аналіз значень слів слід проводити переважно з погляду слововживання в сучасній діловій мові, хоча в деяких випадках слово можна розглянути в історичному аспекті.

4. Розвиток активного професійного словника майбутніх фахівців – це систематична, цілеспрямована, добре організована робота.

Поповнення словникового запасу майбутніх фахівців має відбуватися під час вивчення всіх дисциплін, але активізація вже відомої лексики та термінології буде досягатися лише за допомогою різних вправ на заняттях з “Української мови за професійним спілкуванням”. Успішність цієї роботи значною мірою залежить від урахування системних зв’язків, які характеризують лексику та термінологію. Важливим є сприймання й засвоєння слів майбутніми фахівцями не ізольовано одне від одного, а певними комплексами. Це потрібно враховувати в текстах вправ, у яких матеріал варто подавати на основі смислових, лексико-граматичних, словотвірних та стилістичних особливостей.

Для використання слів у відтворюваних видах мовленнєвої діяльності необхідно виконувати такі дії: знайти слово в пам’яті, відповідно, воно спочатку має бути в неї закладене; вимовити його, що передбачає володіння фонетичною формою лексеми; включити в сполучення на основі смислової узгодженості й відповідно до граматичних норм; ввести словосполучення в речення, текст. Для творчих видів мовленнєвої діяльності потрібно асоціювати графічний або звуковий образ слова з лексичним значенням; визначити граматичну форму слова, зв’язки з іншими словами, що зумовлює розуміння змісту [7, с. 94].

Під час засвоєння професійної лексики та термінології ефективним буде виконання різноманітних завдань, розроблених на матеріалі фахових текстів, змістом яких є виділення термінів з певних тем та складання з ними речень і текстів за заданими темами. Практичні завдання потрібно спрямувати на:

- збагачення словникового запасу (професіоналізми, фразеологізми, терміни, сталі вирази офіційно-ділового стилю);
- засвоєння граматичних форм та практичне їх застосування;
- чітке структурування діалогічного спілкування;
- побудову логічного, послідовного та аргументованого висловлювання;
- засвоєння мовленнєвих засобів аргументування власної позиції;
- оволодіння нормами мовленнєвого етикету.

Пропонуємо для засвоєння етикетних форм спілкування на практичних заняттях використання методу бліц-опитування, який буде стимулювати та розвивати в студентів діалогічне мовлення.

Також доречним стане метод проведення диспутів у діалогічних ситуаціях. Під час диспутів варто звертати увагу на те, щоб не було, з одного боку, вимушеного мовчання, а з іншого – поспішного підштовхування ведучим учасників до певної думки чи висновку, які, на його погляд, є правильними. Наприкінці диспуту викладач підбиває підсумки, відзначає ідеї чи думки, які висловлювалися, окремо наголошує на рішеннях, до якого

прийшли учасники цього процесу. Такий вид роботи буде збагачувати активний професійний словник майбутніх фахівців.

Під час засвоєння тем з гуманітарних дисциплін пропонуємо спрямовувати практичні заняття на оволодіння різними методами монологічного мовлення, адже в діяльності майбутніх фахівців є необхідність у цьому, фахівці проводять наради, конференції, презентації тощо.

Для монологічного мовлення характерні певні комунікативні, психологічні й мовні особливості, які викладач має враховувати в процесі навчання цього виду мовленнєвої діяльності.

Для того, щоб студенти вміли зв'язано висловлюватися в типових ситуаціях основних сфер спілкування, вони повинні навчитися:

1) комбінувати мовленнєві зразки згідно з комунікативним наміром і на основі логічної схеми;

2) передавати зміст зразка зв'язного монологічного мовлення: близько до тексту, своїми словами, зі скороченням, з розширенням;

3) зв'язно висловлюватися на основі комбінування декількох джерел інформації, наприклад, матеріалів різних текстів: з опорою на зразок та без опори на зразок;

4) висловлювати свою думку та своє ставлення до предмета мовлення; робити повідомлення чи розповідь за темою, комбінуючи матеріали всередині одного чи декількох джерел інформації.

Індивідуальна та самостійна робота з дисциплін повинна включати написання й захист рефератів, аналіз наукових статей зазначеної тематики та коротке їх анутовання, участь у конкурсах студентських робіт і наукових конференціях тощо.

Висновки. Таким чином, збагачення активного словника загально-вживаною лексикою, складання семантичного словника професійної лексики, виконання різноманітних завдань та вправ сприятиме:

– формуванню в майбутніх фахівців професійно орієнтованої лексичної обізнаності;

– розвитку вмілого та швидкого застосовування за різних обставин лексичного мислення студента;

– формуванню навичок використовувати синонімічну різноманітність активної лексики;

– розвитку комунікативної здатності добре й швидко міркувати, зіставляти різні думки, всебічно зважувати їх, роблячи певні висновки під час спілкування;

– поглибленню навичок самостійної роботи з текстами за фахом, удосконаленню вміння до самонавчання;

– урізноманітненню використовуваних ними синтаксичних конструкцій інших мовних засобів;

– удосконаленню культури професійного спілкування.

Отже, збагачення активного словника загально-вживаною лексикою під час лекцій, практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи

студентів, складання семантичного словника професійної лексики, виконання різноманітних завдань і вправ забезпечить формування активного професійного словника з урахуванням індивідуальних особливостей та специфіки професійної діяльності майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Бондаренко Г. П. Методика навчання студентів економічних спеціальностей української наукової термінології в умовах східного регіону України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Г. П. Бондаренко. – Київ, 2008. – С. 3–5.
2. Булаховский Л. Введение в языкознание / Л. Булаховский. – Москва, 1954. – Ч. 2. – С. 34–35.
3. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко. – Київ : Вища школа, 1989. – 423 с.
4. Зубков Є. М. Сучасна українська ділова мова / Є. М. Зубков. – 2-ге вид., доповн. – Харків : Торсінг, 2002. – 448 с.
5. Львов М. Р. Методика русского языка / М. Р. Львов, Н. Н. Светловская, Т. Г. Рамзаева. – Москва : Просвещение, 1987. – 341 с.
6. Мацько Л. І. Матимемо те, що зробимо / Л. І. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2–3.
7. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник / М. І. Пентилюк, А. Г. Гелетова, С. О. Караман та ін. ; за ред. М. І. Пентилюк. – Київ : Ленвіт, 2000. – 263 с.
8. Слостенін В. А. Педагогика : учеб. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В. А. Слостенін, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – Москва : Академия, 2011. – 380 с.
9. Словник психологічних термінів. Поняття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smerfero.com/dictionary/ponyattya>.
10. Тоцька Н. Методика роботи викладачів вищого технічного навчального закладу над українським професійним мовленням студентів / Н. Тоцька // Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 62–65.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2014.

Трофимук К. В. Совершенствование активного словаря профессиональной лексики в контексте формирования педагогических ценностей будущих преподавателей

В статье рассматриваются философские, психологические, филологические и педагогические подходы к пониманию роли активного словаря профессиональной лексики и коммуникативности как составляющих профессионализма педагога; обосновывается важность формирования коммуникативно-творческой индивидуальности будущего педагога; подчеркивается необходимость стимулирования речевой практики в контексте формирования педагогических ценностей.

Ключевые слова: *активный словарь, диалогическая речь, коммуникативно-творческая индивидуальность, будущий преподаватель, монологическая речь, профессиональная подготовка, профессионализм, профессиональная терминология, семантический словарь профессиональной лексики.*

Trofimuk K. Improvement of Active Vocabulary of Professional Vocabulary in the Context of the Pedagogical Values of Future Teachers

The article deals with the philosophical, psychological, philological and pedagogical approaches to understanding the role of active vocabulary of professional language and communication as part of the professionalism of the teacher; proved the importance of formation of communicative and creative personality of the future teacher in the process of

professional training; the need to promote linguistic practice in the context of the development of pedagogical values.

The vocabulary of future specialists should occur during the study of all disciplines, but the intensification of already known vocabulary and terminology will be achieved only with the help of various exercises classes on “the Ukrainian language for professional communication”. The success of this work depends largely on the basis of the systemic relationships that characterize the vocabulary and terminology. It is important that the words were perceived and digested future specialists in hotel and restaurant sector, not in isolation from each other, and certain complexes. This should be taken into account in the text of the exercises, in which the material should be submitted on the basis of semantic, lexicogrammatical, word-formation and stylistic features.

The enrichment of active vocabulary of commonly used words during lectures, practical classes, independent and individual work of students, the semantic dictionary jargon, performing a variety of tasks and exercises will ensure the formation of an active professional dictionary, taking into account individual peculiarities of future specialists.

Key words: *active dictionary, dialogic speech, communicative and creative halo, future teacher, monological speech, professionalism, semantic dictionary jargon, professional terminology, training.*